

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження ЗУБАЯ Юрія Миколайовича
«Проект творчого універсалізму в діяльності педагогів-піаністів Київської
консерваторії другої половини ХХ століття»
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата
культурології) зі спеціальності 034 «Культурологія»,
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Представлене на рецензування дослідження Ю.Зубая «Проект творчого універсалізму в діяльності педагогів-піаністів Київської консерваторії другої половини ХХ століття» вражає, передусім, своєю актуальністю. Автор роботи звертається історії Київської державної консерваторії і прицільно розглядає творчу діяльність педагогів-піаністів другої половини ХХ століття. Саме цей період, на слушну думку Юрія Зубая, ознаменувався розквітом виконавського, музично-теоретичного, композиторського, педагогічного мистецтва, громадської діяльності тощо. І здається, що творчі біографії таких відомих постатей як І. Беркович, М. Сільванський, В. Сечкін та М. Степаненко, нам ніби й відомі, але, як кажуть, «велике бачиться здалека». Завдяки плідній роботі здобувача з архівними джерелами у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтв України, міському архіві м. Києва, архіві Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, приватному архіві К. Шамаєвої, А. Кащенко, інтерв'ювання колег, друзів, вихованців вищезгаданих педагогів-піаністів, «білі плями» поступово зникають. Отримані відомості про згаданих митців надали здобувачу максимально повно та цілісно реконструювати їх творчі біографії. У цьому сенсі дослідження Ю. Зубая приваблює увагу своєю науковою новизною та сміливістю, відображає пафос авторської концепції оригінальним музично-культурологічним поглядом на явище «творчого універсалізму», що дозволяє віднести рецензоване дослідження до фундаментальних та багатовимірних.

Методологічний інструментарій, завдячуючи якому здобувач намагається розкрити найглибші смислові шари життєтворчості митців,

достатньо непростий. Автор дисертації обирає категорію «проектність творчого універсалізму», крізь призму якої досліджує творчі біографії І. Берковича, М. Сільванського, В. Сечкіна, М. Степаненка. З одного боку, проблематика творчого універсалізму є достатньо розробленою в українській гуманітаристиці, до неї зверталися В. Лічковах, О. Оніщенко, Н. Савицька, В. Батанов, О. Коменда та багато інших дослідників. З іншого – звернення до понять «проект», «проектування», «самопроектування» стають тими уточнюючими інструментами, які дозволяють більш глибоко зануритися у творчі процеси піаністів-універсалів, у повному обсязі розкрити багатогранність їх мистецької діяльності. У цьому допомагає автору і власний досвід піаніста-виконавця та науковця-дослідника, адже передати сенс творчого проектування або самопроектування можливо лише у тому випадку, коли це стає частиною самого себе. Це складне, але доволі перспективне завдання Юрій Зубай виконав на високому професійному рівні.

Важливим спостереженням дисертанта і, навіть, певною аксіомою дослідження, є твердження Ю. Зубая: «“Музикант-універсал” як явище української музичної культури». На думку рецензента, це сміливе твердження є абсолютно слухним, оскільки протягом всього ХХ століття, не зважаючи на драматичні, а інколи й трагічні події в історії України, завжди існували ренесансні періоди, які, як відомо, відмічені діяльністю універсальних особистостей в галузі культури та мистецтва. Варто відзначити, що розглядаючи поняття універсалізму українських музикантів, здобувач надає факти, котрі демонструють, що їх універсальність полягала не лише в поєднанні різних видів музичної творчості, але в окремих випадках навіть ознаменувалась поєднанням на творчому шляху музичної і «немузичної» діяльності, оскільки більшість музикантів мали часто далеку від музики освіту, а також поєднували свою музичну діяльність з громадською, просвітницькою тощо.

Крім того, здобувач акцентує увагу на ідеї - «серед музикантів різних фахових напрямків ми прийдемо до висновків, що саме піаністи мають

найбільшу схильність до нього (творчого універсалізму – М.С.) (с.41). Не можемо не погодитись і з цією думкою, оскільки інструмент «фортепіано» вирізняється багатofункціональністю та поліфонічністю, що одразу говорить про складні психофізіологічні процеси в творчій діяльності та налаштовує піаністів на одночасне «читання та гру з нот двох нотних станів (інколи і більше) з додаванням педалі (педалей), що надзвичайно позитивно впливає на розвиток координації рухів, роботу мозку, таким чином розвиваючи мисленнєву творчу активність» (там само). У цьому контексті автор дисертації звертає увагу на той факт, що більшість студентів консерваторій композиторських та музикознавчих факультетів спочатку здобули професію піаніста або отримували її паралельно на двох факультетах.

Для праці здобувача одним із важливих методологічних інструментів постає біографічний метод, використання якого останніми роками в музикознавчих та культурологічних наукових розробках і розвідках набуває вельми значного поширення та уваги. Спираючись на великий корпус наукових праць (В. Бондарчука, Н. Любовець, А. Романенко, Н. Савицької, С. Тишка) Ю. Зубай розглядає концепт «творча біографія» / «біографія митця» / «життєтворчість» як складне, багатoshарове явище у всій повноті його холістичності.

Міцним підґрунтям роботи стало занурення в історію Київської консерваторії у контексті діяльності піаністів-універсалів, починаючи від В.Пухальського і завершуючи сучасними митцями, які представляють різні покоління. Проведений аналіз їх багатовекторної діяльності дозволив автору дисертації зробити висновок, що «наявність митців даного мистецького спрямування є маркером сучасної епохи» (с.163).

Важливим для дисертаційного дослідження п. Зубая є застосування типології універсальної творчої особистості за її діяльністю, що була розроблена сучасною українською музикознавицею Ольгою Комендою. Спираючись на цю концепцію, автор експлікує її на життєтворчість І. Берковича, М. Сільванського, В. Сечкіна, М. Степаненка і доводить, що

вони є представниками різних типів. «І. Беркович та М. Сільванський є «універсалами-композиторами» (домінування композиторської діяльності в життєтворчості), В. Сечкін – «універсал – на межі типів» (рівноцінно провідними в його структурі універсалізму є виконавство та педагогіка), а діяльність М. Степаненка є зразком типу «класичний універсал» (в однаковій мірі провідні композиція, педагогіка, музикознавча діяльність)» (с.162). Застосований у роботі метод реконструкції та максимальне заглиблення у архівні матеріали, надали можливість автору дисертації цілісно охопити діяльність вищезазначених піаністів-універсалів при всій різності їх «проектів», провести порівняння між ними, визначити їх взаємозв'язки, що наприкінці і дозволило автору говорити про їх діяльність як «маркер сучасної епохи».

Окрему увагу Юрій Зубай приділяє педагогічній та творчій діяльності митців, їх внеску у розвиток української фортепіанної педагогіки, оскільки всі вони були композиторами і на уроках з фортепіано так, чи інакше відбувалася апробація композиторського доробку. Спираючись на спогади учнів, архівні матеріали та більш сучасні інтерв'ю, здобувач акцентує увагу на тому, що М. Сільванський та В. Сечкін стають прикладом методу «живої» демонстрації на заняттях зі студентами, а М. Степаненко – композитор, музикознавець, пропагандист української музики – розробив для студентів фортепіанного факультету, який потім став вибіркоким для студентів історико-теоретичного та композиторського факультету, авторський курс з історії українського фортепіанного мистецтва.

Наприкінці рецензії хочу задати два уточнюючі, але дещо розширені запитання, які жодним чином не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження п. Зубая:

1. Життєтворчість піаністів-універсалів, про яких Ви пишете у своєму дослідженні, дійсно є прикладом цілої епохи у житті Київської консерваторії. Вона надзвичайно сильно вплинула на розвиток консерваторії у різноманітних галузях – педагогічній, навчально-методичній, виконавській,

композиторській, суспільно-громадській тощо. Ця «епоха» вже пішла у засвіти. Питання наступне: чи бачите Ви сьогодні рівноцінну заміну піаністам-універсалам минулих часів, які б продовжували ці традиції? Якщо так, то назвіть, будь-ласка, прізвища і обґрунтуйте свою відповідь. В чому полягає тяглість цих традицій?

2. І традиційне питання щодо методології. Ви неодноразово згадуєте методику дослідження універсальної особистості в музичній культурі, яка розроблена Ольгою Комендою, що передбачає «вивчення мотиваційно-діяльній сфери універсальної творчої особистості процесуально і як результат, ієрархії мотивів і видів діяльності (провідні, допоміжні, смислотворчі, операціональні і т. д.), системних зв'язків між ними, їхньої загальної конфігурації, із врахуванням рубіжних, кризових моментів творчого розвитку («зсувів мотивів на ціль» за О. Леонтьєвим)» [с.381]¹. Саме на цій основі дослідниця створює власну типологію «музикантів-універсалів», на яку спираєтесь Ви у своїй праці.

Питання наступне: чи використовуєте Ви *покрокову методику* дослідження універсальної особистості О. Коменди? Бо особисто мені було б цікавим почути думку, що саме, які механізми, мотиви (історичні, психологічні, соціокультурні, біографічні) стали стимулюючими, смислотворчими і спонукали піаністів-універсалів до пошуків себе (автопроекування) у різноманітних галузях. Мені здається, що Ви розкриваєте це питання у своїй роботі, але трохи не вистачає того самого «містка», який «перекидається» від Першого Розділу, присвяченого теоретико-методологічним аспектам роботи, до Другого та Третього розділів, у яких вже йде мова про визначення типів універсальної творчої особистості, на конкретних прикладах.

Ще раз хочу відзначити, що після прочитання дисертаційного дослідження Юрія Зубая залишається приємний присмак ностальгії –

---

¹ Коменда О. І. Універсальна творча особистість в українській музичній культурі. Дис. ... доктора мистецтвознавства. Київ: Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, 519 с.

спогадів про минуле, де відчувається паритет, з одного боку, виважених, аргументованих думок науковця-дослідника, а з іншого – захопливий, неупереджений погляд на творчі біографії українських митців, творчих універсалів свого часу. Також варто відзначити представлені у додатках інтерв'ю різних поколінь піаністів, які мали можливість спілкуватись, вчитись, співпрацювати з І. Берковичем, М. Сільванським, В. Сечкіним та М. Степаненком, що додає дисертаційному дослідженню «живого звучання». Тож, представлена робота має право посісти достойне місце серед робіт, присвячених діяльності митців Київської державної консерваторії.

Узагальнюючи все вищезазначене, робимо висновок: дисертаційна робота Юрія Миколайовича Зубая ««Проект творчого універсалізму в діяльності педагогів-піаністів Київської консерваторії другої половини ХХ століття» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44. За її виконання Юрій Миколайович Зубай заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії (кандидата культурології) зі спеціальності 034 «Культурологія», галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Доктор мистецтвознавства,
доцент, професор кафедри
теорії та історії культури
НМАУ імені П.І.Чайковського
М.Ю. Северинова